

Πολωνοί με γερμανική στολή στην Ήπειρο το 1944

*Μια άγνωστη συμμαχική επιχείρηση
από τον Βάλτο έως την Άρτα και την Πρέβεζα*

ΑΝΑΣΤΑΣΙΑ ΚΑΡΡΑ

Πολωνοί με γερμανική στολή στην Ήπειρο το 1944

Μια άγνωστη συμμαχική επιχείρηση από τον Βάλτο έως την Άρτα και την Πρέβεζα

Μια ελάχιστα γνωστή πτυχή της ιστορίας της Κατοχής στη Δυτική Ελλάδα έρχεται στο φως μέσα από πολωνικές ιστορικές μελέτες και βρετανικά στρατιωτικά έγγραφα. Το 1944, ενώ οι γερμανικές δυνάμεις εξακολουθούσαν να ελέγχουν τις πόλεις και τους βασικούς οδικούς άξονες της περιοχής, Πολωνοί αξιωματικοί, Βρετανοί σύνδεσμοι και Έλληνες αντάρτες συμμετείχαν σε μια ασυνήθιστη επιχείρηση: την αναζήτηση και προσέγγιση Πολωνών που υπηρετούσαν στον γερμανικό στρατό, με σκοπό να τους βοηθήσουν να εγκαταλείψουν τις μονάδες τους και να περάσουν στις συμμαχικές δυνάμεις.

Η επιχείρηση συνδέθηκε με τον ορεινό Βάλτο της Αιτωλοακαρνανίας, την Άρτα, την Πρέβεζα και το Αγρίνιο, ενώ οι δραστηριότητές της επεκτάθηκαν και σε άλλες περιοχές της Ηπείρου. Οι διαφορετικοί αυτοί τόποι αποτέλεσαν τμήματα ενός ευρύτερου δικτύου πληροφοριών, επαφών και διαφυγής, στο οποίο συμμετείχαν τόσο ο ΕΛΑΣ όσο και ο ΕΔΕΣ, μέσω διαφορετικών συνεργασιών με τις συμμαχικές αποστολές.

Πίσω από αυτή την προσπάθεια κρυβόταν μια παράδοξη πραγματικότητα του Β' Παγκοσμίου Πολέμου. Χιλιάδες άνδρες πολωνικής καταγωγής είχαν βρεθεί στις γερμανικές ένοπλες δυνάμεις, αρκετοί από αυτούς ύστερα από πιέσεις και υποχρεωτική στρατολόγηση στις περιοχές της Πολωνίας που είχαν προσαρτηθεί στο Γερμανικό Ράιχ. Φορούσαν τη στολή του στρατού που είχε κατακτήσει την πατρίδα τους, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι είχαν εγκαταλείψει την πολωνική εθνική τους συνείδηση.

Οι προσπάθειες των συμμαχικών αποστολών να προσεγγίσουν αυτούς τους στρατιώτες, οι δυσκολίες της λιποταξίας και η συνεργασία με τις ελληνικές αντιστασιακές οργανώσεις συνθέτουν μια ιστορία που παρέμεινε για δεκαετίες σχεδόν άγνωστη στην τοπική ιστοριογραφία. Οι πολωνικές και βρετανικές μαρτυρίες μάς επιτρέπουν σήμερα να ανασυνθέσουμε ένα σημαντικό μέρος της και να φωτίσουμε έναν ακόμη, απροσδόκητο δεσμό της Άρτας και της ευρύτερης περιοχής με την ιστορία της κατεχόμενης Ευρώπης.

Πώς βρέθηκαν Πολωνοί στον γερμανικό στρατό

Τον Σεπτέμβριο του 1939 η ναζιστική Γερμανία εισέβαλε στην Πολωνία, ενώ λίγες εβδομάδες αργότερα η Σοβιετική Ένωση κατέλαβε το ανατολικό τμήμα της χώρας. Η Πολωνία διαμελίστηκε και μεγάλες περιοχές της δυτικής και βόρειας επικράτειάς της προσαρτήθηκαν απευθείας στο Γερμανικό Ράιχ. Ανάμεσά τους βρίσκονταν η Άνω Σιλεσία και τμήματα της Πομερανίας, περιοχές με σύνθετες ιστορικές, γλωσσικές και εθνικές ταυτότητες.

Στους πληθυσμούς των προσαρτημένων περιοχών οι γερμανικές αρχές επέβαλαν μια διαδικασία εθνικής και φυλετικής ταξινόμησης, γνωστή ως Deutsche Volksliste. Μέσω αυτής επιχειρούσαν να προσδιορίσουν ποιοι κάτοικοι μπορούσαν να αναγνωριστούν ως γερμανικής καταγωγής και να ενταχθούν στη γερμανική εθνική κοινότητα.

Η καταχώριση στους σχετικούς καταλόγους δεν αποτελούσε πάντοτε ελεύθερη επιλογή. Πολλοί Πολωνοί υποχρεώθηκαν να αποδεχθούν την ταξινόμηση αυτή υπό την πίεση των κατοχικών αρχών, καθώς η άρνηση μπορούσε να επιφέρει διώξεις, απώλεια περιουσίας και άλλες σοβαρές συνέπειες. Παράλληλα, η αναγνώρισή τους ως προσώπων γερμανικής καταγωγής συνεπαγόταν και υποχρεώσεις απέναντι στο γερμανικό κράτος, ανάμεσα στις οποίες περιλαμβανόταν η στρατιωτική θητεία.

Με αυτόν τον τρόπο, εκατοντάδες χιλιάδες άνδρες από τα προσαρτημένα πολωνικά εδάφη βρέθηκαν στις τάξεις της Wehrmacht, παρότι πολλοί εξακολουθούσαν να αισθάνονται Πολωνοί και δεν ταυτίζονταν με τη ναζιστική Γερμανία. Δεν συγκροτούσαν ιδιαίτερες πολωνικές μονάδες, αλλά υπηρετούσαν σε κανονικούς γερμανικούς σχηματισμούς, μαζί με Γερμανούς στρατιώτες και υπό τις διαταγές Γερμανών αξιωματικών.

Η θέση τους ήταν ιδιαίτερα δύσκολη. Από τη μία πλευρά, ήταν υποχρεωμένοι να υπακούουν στη γερμανική στρατιωτική πειθαρχία. Από την άλλη, αρκετοί επιθυμούσαν να εγκαταλείψουν έναν στρατό που πολεμούσε εναντίον της πατρίδας τους. Η λιποταξία, ωστόσο, μπορούσε να τους κοστίσει τη ζωή, ενώ υπήρχε και ο φόβος αντιποίνων εναντίον των οικογενειών τους στην κατεχόμενη Πολωνία.

Η έκταση της παρουσίας Πολωνών στις γερμανικές δυνάμεις που στάθμευαν στην Ελλάδα απασχολούσε τις πολωνικές στρατιωτικές υπηρεσίες. Σύμφωνα με στοιχεία που δημοσίευσε ο ιστορικός Krzysztof A. Tochman, οι εκτιμήσεις του 1944 παρουσίαζαν μεγάλες αποκλίσεις. Η πολωνική βάση «Muł» στο Κάιρο υπολόγιζε 10.000 Πολωνούς στην Ελλάδα, ενώ άλλη πολωνική στρατιωτική διοίκηση ανέβαζε τον αριθμό στις 30.000. Παράλληλα, βρετανική εκτίμηση έκανε λόγο για 2.000–3.000 στην Κρήτη και 600 στη Ρόδο. Οι αριθμοί αυτοί δεν αποτελούν επιβεβαιωμένη απογραφή ούτε είναι βέβαιο ότι αφορούσαν αποκλειστικά στρατιώτες της Wehrmacht. Αποτυπώνουν, ωστόσο, την έκταση που οι συμμαχικές υπηρεσίες θεωρούσαν ότι μπορούσε να έχει το ζήτημα και εξηγούν το ενδιαφέρον τους για την οργάνωση ειδικών αποστολών προσέγγισης των Πολωνών.

Καθώς οι γερμανικές μονάδες μετακινούνταν στα διάφορα μέτωπα του πολέμου, ορισμένοι από αυτούς τους στρατιώτες έφτασαν και στην κατεχόμενη Ελλάδα. Η παρουσία τους δημιούργησε μια ιδιαίτερη δυνατότητα για τις συμμαχικές υπηρεσίες: να προσεγγίσουν ανθρώπους που φορούσαν τη γερμανική στολή, αλλά μπορούσαν να πειστούν να εγκαταλείψουν τη Wehrmacht και να ενταχθούν στις πολωνικές δυνάμεις που πολεμούσαν στο πλευρό των Συμμάχων.

Η γερμανική 104η Μεραρχία στη Δυτική Ελλάδα

Μία από τις σημαντικότερες γερμανικές στρατιωτικές μονάδες που δραστηριοποιήθηκαν στη Δυτική Ελλάδα κατά την Κατοχή ήταν η 104η Μεραρχία Κυνηγών (104. Jäger-Division) της Wehrmacht.

Η μεραρχία είχε συγκροτηθεί τον Απρίλιο του 1943, με αναδιοργάνωση της 704ης Μεραρχίας Πεζικού, η οποία υπηρετούσε στη Σερβία. Το καλοκαίρι του ίδιου έτους μεταφέρθηκε στην Ελλάδα και, μετά τη συνθηκολόγηση της Ιταλίας τον Σεπτέμβριο του 1943, ανέλαβε καθήκοντα κατοχής και επιχειρήσεις εναντίον των ελληνικών ανταρτικών δυνάμεων στη Δυτική Ελλάδα.

Η διοίκησή της εγκαταστάθηκε στο Αγρίνιο, ενώ τμήματά της αναπτύχθηκαν σε μια ευρεία περιοχή που περιλάμβανε την Αμφιλοχία, τη Βόνιτσα, την Άρτα και την Πρέβεζα. Διοικητής της ήταν ο στρατηγός Hartwig von Ludwiger.

Η παρουσία της μεραρχίας συνδεόταν με τον έλεγχο των πόλεων, των βασικών οδικών αξόνων και των στρατηγικών περασμάτων που συνέδεαν την Αιτωλοακαρνανία με την Ήπειρο. Οι γερμανικές φρουρές εξασφάλιζαν τις συγκοινωνίες και τις μετακινήσεις των κατοχικών στρατευμάτων, ενώ παράλληλα επιχειρούσαν εναντίον των ανταρτικών σχηματισμών που δραστηριοποιούνταν στις ορεινές περιοχές.

Ανάμεσα στους άνδρες των γερμανικών δυνάμεων της περιοχής υπήρχαν και στρατιώτες πολωνικής καταγωγής. Η παρουσία τους προσέλκυσε το ενδιαφέρον των συμμαχικών υπηρεσιών, που επιδίωξαν να επικοινωνήσουν μαζί τους με τη βοήθεια αξιόπιστων συνδέσμων.

Μια ιδιαίτερη αποστολή στα βουνά του Βάλτου

Τη νύχτα της 5ης προς 6η Μαΐου 1944, τρεις Πολωνοί αξιωματικοί έπεσαν με αλεξίπτωτο κοντά στο Καρπενήσι, στο πλαίσιο μιας ειδικής συμμαχικής αποστολής στην κατεχόμενη Ελλάδα.

Ανάμεσά τους βρισκόταν ο υπολοχαγός Jerzy Waletko, ο οποίος χρησιμοποιούσε το επιχειρησιακό όνομα Edward George Bart. Καταγόταν από τη Σιλεσία, γνώριζε άριστα τη γερμανική γλώσσα και είχε υπηρετήσει προηγουμένως στις πολωνικές δυνάμεις που πολεμούσαν στο πλευρό των Συμμάχων. Η καταγωγή του και η γνώση των γερμανικών αποτελούσαν σημαντικά προσόντα για την αποστολή που είχε αναλάβει. Οι άλλοι δύο ήταν ο Stanisław Hoły και ο Tomasz Kurasiewicz, οι οποίοι επίσης συμμετείχαν στις πολωνικές αποστολές στην κατεχόμενη Ελλάδα.

Σκοπός του Waletko ήταν να εντοπίσει Πολωνούς που υπηρετούσαν στη Wehrmacht ή εργάζονταν στη γερμανική Organisation Todt, να δημιουργήσει επαφές μαζί τους και να οργανώσει, όπου ήταν δυνατόν, την απομάκρυνσή τους από τις γερμανικές δυνάμεις. Η προσπάθεια δεν περιοριζόταν στην ενθάρρυνση της λιποταξίας. Περιλάμβανε επίσης τη συγκέντρωση πληροφοριών για τις γερμανικές μονάδες, την αναζήτηση αξιόπιστων συνδέσμων και την εξασφάλιση διαδρομών διαφυγής προς περιοχές που ελέγχονταν από τις ελληνικές ανταρτικές οργανώσεις.

Ο Πολωνός αξιωματικός Jerzy Waletko, γνωστός κατά τη συμμαχική αποστολή του στην Ελλάδα με το όνομα Edward George Bart. Ελλάδα, άνοιξη 1944.

Μετά την άφιξή του στην Ελλάδα, ο Waletko συνδέθηκε με τη βρετανική

αποστολή που δραστηριοποιούνταν στην ορεινή περιοχή του Βάλτου της Αιτωλοακαρνανίας, υπό τον ταγματάρχη Ramseyer. Η παρουσία του επιβεβαιώνεται στους μηνιαίους καταλόγους προσωπικού των συμμαχικών αποστολών για το καλοκαίρι του 1944, όπου καταγράφεται με το όνομα Lieutenant Bart.

Στους ίδιους καταλόγους εμφανίζεται ο Herbert Schoen, Αυστριακός εβραϊκής καταγωγής που υπηρετούσε στον βρετανικό στρατό και συνεργάστηκε με τον Πολωνό αξιωματικό. Η συνύπαρξή τους αποτυπώνει τον πολυεθνικό χαρακτήρα της συμμαχικής δράσης στην κατεχόμενη Ελλάδα.

Ο ορεινός Βάλτος προσφερόταν για μια τέτοια δραστηριότητα. Από τις περιοχές όπου βρίσκονταν εγκατεστημένες οι συμμαχικές αποστολές υπήρχε δυνατότητα επικοινωνίας με τις ανταρτικές δυνάμεις και αξιοποίησης πληροφοριών που έφθαναν από τις γερμανικές φρουρές της Άρτας, της Αμφιλοχίας, του Αγρινίου και της ευρύτερης Δυτικής Ελλάδας.

Εννέα πληροφοριοδότες αναζητούν Πολωνούς στρατιώτες

Ιδιαίτερα αποκαλυπτική για τη δράση της πολωνικής αποστολής στη Δυτική Ελλάδα είναι η αναφορά που συνέταξε ο Jerzy Waletko στις 8 Αυγούστου 1944, αποσπάσματα της οποίας δημοσίευσε ο Πολωνός ιστορικός Krzysztof A. Tochman.

Σύμφωνα με τη μαρτυρία αυτή, στις αρχές Ιουνίου 1944 το τμήμα πληροφοριών μιας ελληνικής ανταρτικής ταξιαρχίας διέθεσε εννέα πληροφοριοδότες, οι οποίοι ανέλαβαν να προσεγγίσουν Πολωνούς στρατιώτες που υπηρετούσαν στις γερμανικές δυνάμεις. Η συμμετοχή τους έδωσε στην αποστολή του Waletko οργανωμένη υποστήριξη από την ελληνική Αντίσταση, επιτρέποντας τη δημιουργία επαφών με ανθρώπους που βρίσκονταν μέσα στις ίδιες τις γερμανικές φρουρές.

Οι δυσκολίες ήταν σημαντικές. Οι γερμανικές φρουρές βρίσκονταν σε διαφορετικές πόλεις και στρατηγικά σημεία, ενώ κάθε απόπειρα μυστικής επικοινωνίας μπορούσε να προκαλέσει υποψίες. Επιπλέον, αρκετοί Πολωνοί δίσταζαν να εγκαταλείψουν τις μονάδες τους, όχι μόνο επειδή κινδύνευαν να εκτελεστούν σε περίπτωση σύλληψης, αλλά και επειδή φοβούνταν αντίποινα εναντίον των οικογενειών τους στην κατεχόμενη Πολωνία.

Η προσέγγιση δεν περιοριζόταν στην οργάνωση λιποταξιών. Χρειάζόταν επίσης να εξασφαλιστεί ότι οι άνδρες που φορούσαν γερμανική στολή θα αντιμετωπίζονταν από τους αντάρτες ως πιθανοί σύμμαχοι και όχι αυτομάτως ως εχθροί.

Στις 4 Αυγούστου 1944 σημειώθηκε μια σημαντική εξέλιξη. Σύμφωνα με την αναφορά του Waletko, ο διοικητής της ελληνικής ανταρτικής ταξιαρχίας, τον οποίο ο Πολωνός αξιωματικός αποκαλεί «Aretys», εξέδωσε διαταγή με την οποία όριζε ότι οι Πολωνοί στρατιώτες που θα συναντούσαν οι άνδρες του έπρεπε να αντιμετωπίζονται φιλικά, ακόμη και στη διάρκεια πολεμικών συγκρούσεων, να προστατεύονται και να παραδίδονται στον Πολωνό σύνδεσμο.

Ο διοικητής που αναφέρεται ως «Aretys» ταυτίζεται με τον Στάθη Αρέθα, διοικητή της VII Ταξιαρχίας της VIII Μεραρχίας του ΕΛΑΣ. Η αντιστοιχία του επωνύμου, της στρατιωτικής ιδιότητας, της περιοχής δράσης και της χρονικής περιόδου καθιστά την ταύτιση ιδιαίτερα ισχυρή.

Η διαταγή της 4ης Αυγούστου είχε ιδιαίτερη πρακτική σημασία. Σε μια πολεμική σύγκρουση, η γερμανική στολή αποτελούσε το άμεσο αναγνωριστικό στοιχείο του εχθρού.

Με την οδηγία του Αρέθα, οι αντάρτες καλούνταν να αναγνωρίζουν την ιδιαίτερη θέση των Πολωνών που υπηρετούσαν στη Wehrmacht, να τους προστατεύουν και να τους παραδίδουν στον Πολωνό σύνδεσμο. Η διαταγή αποτελεί συγκεκριμένη μαρτυρία της συνεργασίας του ΕΛΑΣ με την πολωνική συμμαχική αποστολή.

Ο ταγματάρχης Στάθης Αρέθας (καθιστός, στο κέντρο) με αντάρτες του ΕΛΑΣ. Πηγή: Ιστολόγιο «Κόκκινος Φάκελος», 23 Σεπτεμβρίου 2010.

Ο Waletko μνημονεύει επίσης μια προηγούμενη αναφορά του, με αριθμό 1 και ημερομηνία 7 Ιουνίου 1944, στην οποία είχε καταγράψει τις περιοχές όπου δραστηριοποιούνταν οι πληροφοριοδότες. Η αναφορά αυτή αποτελεί ιδιαίτερα σημαντικό τεκμήριο για τη γεωγραφική ανασύνθεση της επιχείρησης, καθώς θα μπορούσε να προσδιορίσει με μεγαλύτερη ακρίβεια τις γερμανικές φρουρές και τις διαδρομές επικοινωνίας που αξιοποιούσε το ελληνικό δίκτυο πληροφοριών.

Πολωνοί λιποτάκτες από την Άρτα και την Πρέβεζα

Η δράση των συμμαχικών αποστολών για την προσέγγιση Πολωνών που υπηρετούσαν στις γερμανικές δυνάμεις είχε συγκεκριμένα αποτελέσματα και στην περιοχή της Άρτας και της Πρέβεζας.

Στη μελέτη SOE, Poles and the Balkan Connection, η οποία βασίζεται σε βρετανικό αρχειακό υλικό, καταγράφονται 15 Πολωνοί από το Αγρίνιο, 25 από την Άρτα και την Πρέβεζα και 50 ακόμη σε προκεχωρημένο σημείο του αρχηγείου του ΕΔΕΣ. Η ίδια δημοσίευση συνδέει τις περιπτώσεις αυτές με τη γερμανική 104η Μεραρχία Κυνηγών, τμήματα της οποίας στάθμευαν στη Δυτική Ελλάδα.

Η καταγραφή των 25 Πολωνών από την Άρτα και την Πρέβεζα έχει ιδιαίτερη σημασία για την τοπική ιστορία, καθώς συνδέει την επιχείρηση με τις γερμανικές φρουρές των δύο πόλεων.

EPHROS - AGRINION
GREEK "FORM-ET-A-GLANCE" as et 1 Jul 44. SECRET.

Area	Base Set.	Mobile Sets.	Comd and 2 i/c.	Br and USA Personnel.	Greek Personnel.	Remarks.
4 cont		TINGEWICK (ALEVRADHA) X.4564	Maj. RAMSEYER	Maj. THOMPSON Lt. PHILPOTT - RE L/Opl SCHON - ex PW Sdr GIBBOWAY - Cdc. Sjt BROWN - edo. Cpl. ENRIGHT - W/T cp (ex-PW). Hon. Lt. BART (Polish). Pte BONNELL x	Pte FOYIS - W/T operator LAFARIS ISSIDORADIS AIKHALI	x Enlisted in British Army.

DECLASSIFIED
Authority NND 9 74345

Βρετανική κατάσταση προσωπικού της 1ης Ιουλίου 1944. Στον σταθμό «TINGEWICK» (Αλευράδα), υπό τον ταγματάρχη Ramseyer, καταγράφεται ο Πολωνός αξιωματικός Jerzy Waletko με το επιχειρησιακό όνομα Edward George Bart.

Η δημοσιευμένη καταγραφή δεν επιτρέπει να προσδιορίσουμε πόσοι από τους 25 προέρχονταν από την Άρτα και πόσοι από την Πρέβεζα. Επίσης, δεν αποσαφηνίζει πλήρως τις ημερομηνίες και τις διαδρομές που ακολούθησαν οι συγκεκριμένοι άνδρες. Χρειάζεται ακόμη προσοχή στην ερμηνεία των αριθμών, καθώς οι αναφορές σε διαφορετικά σημεία συγκέντρωσης ενδέχεται να περιλαμβάνουν μετακινήσεις των ίδιων προσώπων και όχι πάντοτε ανεξάρτητες ομάδες.

Η προσπάθεια είχε αρχίσει όσο οι γερμανικές δυνάμεις εξακολουθούσαν να ελέγχουν την περιοχή. Η απομάκρυνση Πολωνών από τις γερμανικές μονάδες και η συγκέντρωσή τους σε περιοχές υπό συμμαχικό ή ανταρτικό έλεγχο αποτέλεσαν διαδοχικά στάδια μιας επιχείρησης

που συνεχίστηκε και κατά την περίοδο της γερμανικής υποχώρησης, το φθινόπωρο του 1944.

Ο Michał Makowski και η επιχείρηση «EDES»

Κατά τους τελευταίους μήνες της γερμανικής Κατοχής εμφανίζεται στις συμμαχικές μαρτυρίες ένας ακόμη Πολωνός αξιωματικός, ο λοχαγός Michał Makowski, γνωστός στις βρετανικές υπηρεσίες ως Captain Benn και με τα πολωνικά ψευδώνυμα «Andrzej 2» και «Tomek 2».

Ο Makowski έφθασε διά θαλάσσης στην Κέρκυρα στις 20 Σεπτεμβρίου 1944, για να συμμετάσχει σε ειδική συμμαχική επιχείρηση με την ονομασία «EDES», η οποία είχε αρχίσει στις 16 Σεπτεμβρίου και διήρκεσε έως τις 13 Δεκεμβρίου 1944.

Βασικός στόχος της επιχείρησης ήταν ο εντοπισμός Πολωνών που υπηρετούσαν στη Wehrmacht, η διευκόλυνση της απομάκρυνσής τους από τις γερμανικές μονάδες και η συγκέντρωσή τους σε ασφαλή σημεία, ώστε να προωθηθούν στη συνέχεια προς τις πολωνικές δυνάμεις στην Ιταλία.

Η αποστολή αναπτύχθηκε μέσα στο δίκτυο των βρετανικών συνδέσμων που συνεργάζονταν με τις δυνάμεις του Ναπολέοντα Ζέρβα. Σύμφωνα με τις δημοσιευμένες μαρτυρίες, ο Βρετανός συνταγματάρχης Tom Barnes έδωσε στον Makowski εντολή να έρθει σε επαφή με τη 10η Μεραρχία του ΕΔΕΣ. Οι δημοσιευμένες μαρτυρίες αναφέρουν προκεχωρημένο σταθμό «Edes» νότια των Ιωαννίνων, πιθανότατα στα Δερβίζιανα, όπου βρισκόταν το αρχηγείο του Ναπολέοντα Ζέρβα και η βρετανική αποστολή του συνταγματάρχη Tom Barnes.

Η δράση του Makowski εκτεινόταν στην Πρέβεζα, στα Ιωάννινα και στην Κέρκυρα. Στον Λούρο αναφέρεται επίσης συγκέντρωση Πολωνών λιποτακτών, ενώ η Καστροσυκιά συνδέεται με ένα συγκεκριμένο περιστατικό που εξετάζεται στη συνέχεια.

Οι μαρτυρίες για τον Waletko και τον Makowski αποκαλύπτουν δύο διαφορετικές πλευρές της πολωνικής δραστηριότητας στην Ελλάδα. Ο πρώτος συνεργάστηκε με την ταξιαρχία του Στάθη Αρέθα του ΕΛΑΣ, ενώ ο δεύτερος συνδέθηκε με τις βρετανικές αποστολές που συνεργάζονταν με τον ΕΔΕΣ. Και στις δύο περιπτώσεις, οι ελληνικές ανταρτικές δυνάμεις αποτέλεσαν σημαντικό παράγοντα για την προσέγγιση και την απομάκρυνση Πολωνών από τις γερμανικές μονάδες.

Name BART
Edward George
Description Lieutenant
Captain
Unit British Army
Height
Colour of Eyes Green
Colour of Hair Brown

No. 98943 *

**BRITISH FORCES
IDENTIFICATION CARD**

تذكرة حرية بريطانية
لائحات الشخصية
9 OCT. 1943

W. Brown Captain
PERMIT OFFICER
BRITISH FORCES, MIDDLE EAST.

Signature of Holder W. Bart

PERMIT OFFICE
AVAILABLE UNTIL
9 OCT 1944
BRITISH FORCES MIDDLE EAST.

PASSED BY
CENSOR
No
8344

BRITISH ARMY
LEBANON

This card is valid only to the date shown. The holder is responsible for its renewal, and must be returned on leaving the Service, Middle East or on demand.

Η βρετανική στρατιωτική ταυτότητα του Jerzy Waletko με το επιχειρησιακό όνομα Edward George Bart. Διακρίνονται η φωτογραφία του, η υπογραφή του και οι υπηρεσιακές σφραγίδες.

Οι οκτώ Πολωνοί στην Καστροσυκιά

Ένα ιδιαίτερα ενδιαφέρον επεισόδιο της επιχείρησης καταγράφεται τον Σεπτέμβριο του 1944 στην Καστροσυκιά, στην παραλιακή περιοχή της Πρέβεζας.

Σύμφωνα με τη μελέτη SOE, Poles and the Balkan Connection, όταν έφθασε εκεί ο Πολωνός λοχαγός Michał Makowski, βρίσκονταν στην περιοχή 70 Γερμανοί αιχμάλωτοι πολέμου και οκτώ Πολωνοί στρατιώτες που είχαν εγκαταλείψει τη Wehrmacht. Οι τελευταίοι είχαν στρατολογηθεί στις γερμανικές ένοπλες δυνάμεις και επρόκειτο να μεταφερθούν στην Ιταλία με τη συνδρομή των συμμαχικών υπηρεσιών.

Η παρουσία των δύο ομάδων στην ίδια περιοχή παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον. Οι Γερμανοί βρίσκονταν υπό καθεστώς αιχμαλωσίας, ενώ οι Πολωνοί, μολονότι είχαν υπηρετήσει στον ίδιο στρατό, αντιμετώπιζονταν ως άνδρες που μπορούσαν να επιστρέψουν στις συμμαχικές πολωνικές δυνάμεις. Η διαφορετική αυτή μεταχείριση συνδεόταν με τον ιδιαίτερο χαρακτήρα της στρατολόγησής τους και με τις προσπάθειες των πολωνικών αποστολών να τους απομακρύνουν από τη γερμανική υπηρεσία.

Η μαρτυρία δείχνει επίσης ότι η παραλιακή ζώνη της Πρέβεζας χρησιμοποιήθηκε ως σημείο συγκέντρωσης και προετοιμασίας για τη μεταφορά Πολωνών λιποτακτών. Η Καστροσυκιά συνδεόταν έτσι με ένα ευρύτερο δίκτυο μετακινήσεων, το οποίο οδηγούσε από τις γερμανικές φρουρές της Δυτικής Ελλάδας προς τις συμμαχικές δυνάμεις στην Ιταλία.

Δεν είναι σαφές εάν οι οκτώ Πολωνοί της Καστροσυκιάς περιλαμβάνονταν στους 25 που καταγράφονται συνολικά για την Άρτα και την Πρέβεζα. Γι' αυτό οι δύο αριθμοί δεν μπορούν να προστεθούν μεταξύ τους ως ανεξάρτητες ομάδες.

Διαφωνίες των συμμάχων και αλλαγή οδηγιών

Η συνεργασία των πολωνικών και βρετανικών αποστολών στην Ελλάδα δεν υπήρξε πάντοτε χωρίς δυσκολίες. Οι υπηρεσίες πληροφοριών ενδιαφέρονταν να διατηρούν επαφές με Πολωνούς μέσα στις γερμανικές μονάδες, ενώ η άμεση λιποταξία εξυπηρετούσε την επιστροφή τους στις συμμαχικές πολωνικές δυνάμεις. Η παραμονή τους, όμως, εγκυμονούσε κινδύνους αποκάλυψης και η απόδρασή τους κινδύνους αντιποίνων.

Ο Πολωνός ιστορικός Krzysztof A. Tochman αναφέρει ότι αξιωματικοί των πολωνικών αποστολών, μεταξύ των οποίων ο Jerzy Waletko και ο Stanisław Hoły, διαμαρτυρήθηκαν για εμπόδια που αντιμετώπιζαν από βρετανικές αποστολές κατά την προσπάθεια απομάκρυνσης Πολωνών από τις γερμανικές δυνάμεις. Οι μαρτυρίες αυτές αποτυπώνουν τις δυσκολίες της συνεργασίας, χωρίς από μόνες τους να επιτρέπουν ασφαλή συμπεράσματα για τα κίνητρα κάθε βρετανικής υπηρεσίας ή αξιωματικού.

Μια ιδιαίτερα σημαντική μαρτυρία προέρχεται από την αναφορά του H. M. Threlfall, με αριθμό CM/1217 και ημερομηνία 2 Δεκεμβρίου 1944, η οποία έχει δημοσιευθεί σε πολωνική μετάφραση.

Σύμφωνα με την αναφορά, στις 8 Οκτωβρίου 1944 άλλαξαν οι οδηγίες για την αντιμετώπιση των Πολωνών που υπηρετούσαν στις γερμανικές μονάδες. Ενώ προηγουμένως προτεραιότητα είχε η διατήρηση επαφών μαζί τους, ώστε να μπορούν να αξιοποιούνται ως πηγές πληροφοριών, από την ημερομηνία αυτή οι σύνδεσμοι κλήθηκαν να τους ενθαρρύνουν να εγκαταλείψουν αμέσως τη γερμανική υπηρεσία.

Ο Jerzy Waletko (αριστερά) με τον συνεργάτη του Herbert Schoen, ο οποίος υπηρετούσε στον βρετανικό στρατό. Ελλάδα, καλοκαίρι 1944.

Η αλλαγή πραγματοποιήθηκε σε μια κρίσιμη στιγμή. Οι γερμανικές δυνάμεις αποχωρούσαν ήδη από την Ελλάδα και τα χρονικά

περιθώρια για την προσέγγιση των Πολωνών περιορίζονταν. Ο Threlfall εκτιμούσε ότι η νέα οδηγία είχε δοθεί πολύ αργά, όταν μεγάλο μέρος της δυνατότητας οργανωμένης απομάκρυνσης είχε πλέον χαθεί.

Στον απολογισμό του υπολόγιζε ότι περίπου 40–50 Πολωνοί είχαν εγκαταλείψει τις γερμανικές δυνάμεις ύστερα από άμεση παρακίνηση των συμμαχικών συνδέσμων. Ο αριθμός αφορούσε την αποτελεσματικότητα αυτής της συγκεκριμένης προσπάθειας σε

επίπεδο Ελλάδας και όχι το σύνολο των Πολωνών που είχαν λιποτακτήσει ή συγκεντρώθηκαν αργότερα στα συμμαχικά κέντρα.

Από την Ελλάδα στην Ιταλία: ο απολογισμός του Δεκεμβρίου 1944

Οι προσπάθειες προσέγγισης Πολωνών στρατιωτών που υπηρετούσαν στις γερμανικές δυνάμεις δεν ολοκληρώνονταν με την εγκατάλειψη της Wehrmacht. Ακολουθούσε μια δεύτερη, εξίσου σημαντική διαδικασία: η συγκέντρωση των ανδρών σε ασφαλείς περιοχές, η εξακρίβωση της ταυτότητάς τους και η οργάνωση της μεταφοράς τους προς τις πολωνικές δυνάμεις που πολεμούσαν στο πλευρό των Συμμάχων.

Μια εικόνα της έκτασης αυτής της προσπάθειας προσφέρει η αναφορά του H. M. Threlfall, με ημερομηνία 2 Δεκεμβρίου 1944. Σύμφωνα με τον απολογισμό του, 614 Πολωνοί βρίσκονταν τότε σε διαφορετικά στάδια της διαδικασίας συγκέντρωσης και μεταφοράς.

Από αυτούς, 238 είχαν ήδη φθάσει στην Ιταλία, 86 επρόκειτο να αναχωρήσουν, 220 βρίσκονταν στην ηπειρωτική Ελλάδα και 70 στην Κέρκυρα.

Οι αριθμοί αυτοί δεν αποτελούν απογραφή των Πολωνών που είχαν υπηρετήσει στη Wehrmacht στην Ελλάδα ούτε μπορούν να αποδοθούν αποκλειστικά σε μία από τις πολωνικές αποστολές. Αποτυπώνουν τη συνολική κατάσταση που παρουσίαζε ο Threlfall στις αρχές Δεκεμβρίου, όταν η γερμανική Κατοχή είχε πλέον τερματιστεί και οι συμμαχικές υπηρεσίες προσπαθούσαν να ολοκληρώσουν τη συγκέντρωση και την προώθηση των ανδρών.

Ιδιαίτερη σημασία είχε η εξακρίβωση της ταυτότητάς τους. Οι Πολωνοί που εμφανίζονταν στις συμμαχικές αρχές είχαν προηγουμένως υπηρετήσει στις γερμανικές ένοπλες δυνάμεις και ήταν αναγκαίο να ελεγχθούν τόσο η καταγωγή τους όσο και οι συνθήκες της στρατιωτικής τους υπηρεσίας. Παράλληλα, οι συμμαχικές υπηρεσίες έπρεπε να αποκλείσουν το ενδεχόμενο να χρησιμοποιηθεί η διαδικασία μεταφοράς για τη διείσδυση Γερμανών πρακτόρων.

Στην οργάνωση αυτών των ελέγχων συμμετείχαν πολωνικές υπηρεσίες συνδέσμων, ενώ στις σχετικές μαρτυρίες αναφέρονται σημεία συγκέντρωσης και διεκπεραίωσης στην Αθήνα, στην Πάτρα και στη Θεσσαλονίκη.

Βασικός προορισμός των μεταφερόμενων Πολωνών ήταν η Ιταλία, όπου επιχειρούσε το 2ο Πολωνικό Σώμα υπό τον στρατηγό Władysław Anders. Για πολλούς από τους άνδρες αυτούς, η άφιξη στην Ιταλία σήμαινε τη δυνατότητα να εγκαταλείψουν οριστικά τη γερμανική στρατιωτική υπηρεσία και να επιστρέψουν στις πολωνικές ένοπλες δυνάμεις.

Έτσι ολοκληρωνόταν μια ασυνήθιστη διαδρομή του Β' Παγκοσμίου Πολέμου: από την υποχρεωτική στρατολόγηση στα προσαρτημένα πολωνικά εδάφη, στην υπηρεσία μέσα στις

γερμανικές μονάδες της κατεχόμενης Ελλάδας και, τελικά, στην προσπάθεια επανένταξης στον συμμαχικό πολωνικό στρατό.

Δερβίζιανα Ιωαννίνων. Ο Ναπολέων Ζέρβας (κέντρο) σε σύσκεψη στο Γενικό Αρχηγείο του ΕΔΕΣ, με τον αντισυνταγματάρχη Πέτρο Νικολόπουλο (αριστερά) και τον συνταγματάρχη Δημήτριο Ολύμπιο (δεξιά). Πηγή: Αλέξανδρος Παπαδόπουλος, Απομνημονεύματα. Μεγαλεία και θρήνοι, δόξες και αθλιότητες ενός Αγώνος, Ιωάννινα, 1976.

Επίλογος — Μια λιγότερο γνωστή ιστορία της Κατοχής

Ο ορεινός Βάλτος της Αιτωλοακαρνανίας, η Άρτα, η Πρέβεζα και το Αγρίνιο συνδέθηκαν με αυτή την ασυνήθιστη προσπάθεια. Η δράση του Waletko με την ταξιαρχία του Στάθη Αρέθα του ΕΛΑΣ και οι επαφές του Makowski με τις βρετανικές αποστολές και τον ΕΔΕΣ αποκαλύπτουν διαφορετικές διαδρομές της ίδιας ευρύτερης συμμαχικής πρωτοβουλίας.

Οι αριθμοί των πολωνικών και βρετανικών αναφορών δεν επιτρέπουν ακόμη οριστική αποτίμηση της έκτασης του φαινομένου. Η εξέταση των πρωτότυπων πολωνικών και βρετανικών αρχείων μπορεί να διευκρινίσει τις διαδρομές και την ταυτότητα περισσότερων από αυτούς τους άνδρες.

Πέρα, όμως, από τους αριθμούς και τις στρατιωτικές αναφορές, αναδεικνύεται μια βαθιά ανθρώπινη αντίφαση του Β' Παγκοσμίου Πολέμου. Άνδρες από μια χώρα που είχε κατακτηθεί και διαμελιστεί βρέθηκαν να υπηρετούν, συχνά παρά τη θέλησή τους, στον στρατό του κατακτητή. Ορισμένοι από αυτούς, χιλιάδες χιλιόμετρα μακριά από την πατρίδα

τους, αναζήτησαν μια διέξοδο μέσα από τις επαφές με τις συμμαχικές αποστολές και την ελληνική Αντίσταση.

Η ιστορία τους μας υπενθυμίζει ότι πίσω από τις στρατιωτικές στολές δεν βρίσκονταν πάντοτε οι ταυτότητες και οι επιλογές που εκείνες φαινομενικά δήλωναν. Και ότι στα βουνά του Βάλτου, στις γερμανικές φρουρές της Άρτας και της Πρέβεζας και στα δίκτυα της ελληνικής Αντίστασης διασταυρώθηκαν, για ένα σύντομο διάστημα του 1944, οι τύχες ανθρώπων από διαφορετικές χώρες, τους οποίους ο πόλεμος είχε φέρει στην ίδια πλευρά της ιστορίας με εντελώς διαφορετικούς τρόπους.

Πηγές

H. M. Threlfall, αναφορά CM/1217, «Polacy w Grecji» (Πολωνοί στην Ελλάδα), 2 Δεκεμβρίου 1944, δημοσιευμένη σε πολωνική μετάφραση στον ιστότοπο Zeszyty Kombatanckie.

<https://zeszytykombatanckie.pl/dzialalnosc-soe-na-balkanach-sytuacja-polityczno-wojskowa/>

The National Archives (UK), Special Operations Executive (SOE), φάκελοι HS 4/206 και HS 4/207 (αρχειακές παραπομπές μέσω της δημοσιευμένης βιβλιογραφίας).

Studium Polski Podziemnej, Λονδίνο, αρχείο A 549, έγγραφα της πολωνικής βάσης «Capri» (μέσω παραπομπών του Krzysztof A. Tochman).

Συμμαχικές καταστάσεις προσωπικού SOE–OSS, Greek “Form-at-a-Glance”, Ιούνιος–Αύγουστος 1944. Αρχειακή ένδειξη: 226-210-WN6892 (British). Ιδιαίτερα οι καταστάσεις της 1ης Ιουνίου και της 1ης Ιουλίου 1944 για τον σταθμό TINGEWICK (Αλευράδα).

Imperial War Museums, φωτογραφικό αρχείο βρετανικών αποστολών στην Ελλάδα, 1943–1944, αρ. αντικειμένων 205027684 και 205027683.

Βιβλιογραφία

Krzysztof A. Tochman, «Z Powstania Śląskiego do walczącej Grecji. Niezwykłe losy cichociemnego por. Jerzego Waletki vel Edwarda Barta», Biuletyn IPN, 9 (2022). Διαδικτυακή αναδημοσίευση: Instytut Pamięci Narodowej, 22 Μαΐου 2026.

<https://ipn.gov.pl/pl/historia-z-ipn/170324,Krzysztof-A-Tochman-Z-Powstania-Slaskiego-do-walczacej-Grecji-Niezwykłe-losy-cic.html>

Krzysztof Tochman, «Wojenne misje podporucznika Kazimierza Ursyna Szantyra», Przegląd Archiwalny Instytutu Pamięci Narodowej, 16 (2023), σ. 209–222.

<https://czasopisma.ipn.gov.pl/index.php/pa/issue/view/111>

Waldemar Grabowski, «Polska Misja Morska w rejonie Morza Śródziemnego w czasie II wojny światowej», Przegląd Historyczno-Wojskowy, 16 (67), αρ. 2 (252), 2015, σ. 91–114.

<https://paperity.org/p/97623935/polska-misja-morska-w-rejonie-morza-srodziemnego-w-czasie-ii-wojny-swiatowej>

«SOE, Poles and the Balkan Connection», Poland in Exile.

<https://polandinexile.com/es/article/soe-poles-and-the-balkan-connection/>

Lexikon der Wehrmacht, λήμμα «104. Jäger-Division».

<https://www.lexikon-wehrmacht.de/Gliederungen/Jagerdivision/104JagDiv-R.htm>

Πηγή φωτογραφιών του Jerzy Waletko

Αρχείο Andrzej Waletko. Δημοσίευση: Krzysztof A. Tochman, Πολωνικό Ινστιτούτο Εθνικής Μνήμης (Instytut Pamięci Narodowej – IPN).

© 2026 Αναστασία Καρρά

Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος.

Απαγορεύεται η αναπαραγωγή, αναδημοσίευση ή διανομή του συνόλου ή μέρους της παρούσας μελέτης χωρίς την προηγούμενη γραπτή άδεια της συγγραφέως, με την επιφύλαξη των εξαιρέσεων που προβλέπει η νομοθεσία περί πνευματικής ιδιοκτησίας.

Οι ιστορικές φωτογραφίες και τα αρχαιακά τεκμήρια διατηρούν τα δικαιώματα των αντίστοιχων δημιουργών και φορέων προέλευσής τους.